

Написане мишається

Надія Миронець

УДК: 930. 2 : (092) 82 – 6 “192” Маланюк

НЕВІДОМІ АВТОГРАФИ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

У статті розглянуто невідомі автографи поезій Є. Маланюка 1925–1929 рр. та його листів до Зої Плітас, виявлених в Українсько-канадському документально-дослідницькому центрі в Торонто.

Ключові слова: Є. Маланюк, З. Плітас, поезії, листи.

Nadiya Myronets. Yevhen Malaniuk's unknown autographs

The paper dwells on some previously unknown autographs of poems written by Yevhen Malaniuk in 1925–1929, as well as on his letters to Zoya Plitas which have been found lately in the Ukrainian Canadian Research & Documentation Center (Toronto).

Key words: Yevhen Malaniuk, Zoya Plitas, poem, letter.

В Українсько-канадському документально-дослідницькому центрі в Торонто (Ukrainian Canadian research and documentation centre (Toronto)) зберігається кілька автографів віршів та більше 500 листів Євгена Маланюка до його першої дружини Зої Плітас¹; туди їх передали на зберігання родичі останньої разом із її родинними документами. Матеріали ще до кінця не описані (тому немає можливості послатися на архівну справу, указуємо лише дати написання листів) і не введені до наукового вжитку (лише кілька уривків із листів та віршів З. Плітас оприлюднила у збірнику, присвяченому 15-літтю від дня смерті Є. Маланюка [З, 22–27]), тож заслуговують хоча б на побіжний огляд.

Усі виявлені документи за хронологічною ознакою чітко діляться на два періоди: 1) 1925 – 1929 рр., тобто час знайомства, одруження, подружнього життя й розірвання шлюбу Є. Маланюка із З. Равич (Маланюк), і 2) 1958 – 1968 рр., період, коли після смерті другого Зоїного чоловіка Олександра Плітаса вони відновили спілкування й активне листування.

До першого періоду належать 11 поезій Є. Маланюка, частина яких переписана рукою Зої, і 6 листів. Ці документи дуже цінні для дослідників творчості Маланюка, вони дають змогу глибше вивчити цей період його життя, допомагають проникнути у творчу лабораторію поета, зрозуміти спонукальні мотиви створення деяких віршів, логіку вміщення їх у ту чи ту збірку тощо.

Найперший за хронологією автограф Маланюка, виявлений у цьому архіві, датований 1923-м роком. Це вірш “Десь сіре небо в чорних круках...”, він був опублікований у журналі “Нова Україна” (Прага. – 1924. – Ч. 1-3, січень – березень. – С. 89) під заголовком “Біль”.

¹ Плітас Зоя (уродж. Равич, 1903 – 1988) – лікар і громадська діячка. Закінчила медичний факультет Карлового університету у Празі. Донька лікаря Миколи Равича. Перша дружина Є. Маланюка (1925 – 1929), після розлучення з яким узяла шлюб із доктором Олександром Плітасом (1896 – 1958). Мешкала в Чехії, навесні 1945 р. разом із чоловіком емігрувала до Німеччини, 1949 р. – до США, з 1958 р. жила в Канаді, у Торонто. Працювала за фахом, брала активну участь у житті української громади, була членом Центральної управи Українського національно-державного союзу, одним із керівників Об’єднання прихильників Державного центру УНР у Канаді, багато років очолювала Комітет українко Канади в Торонто.

Переважна більшість віршів датована 1925-м роком, коли Маланюк закохався у студентку медичного факультету Карлового університету у Празі Зою Равич; відбулися їхні перші зустрічі, а потім заручини, вінчання й початок подружнього життя. Зоя стала його музою, вона надихала на створення не лише чудових ліричних віршів, у яких поет висловив адресовані їй почуття, а й низки творів громадянського звучання, що ввійшли до його збірки “Земля й залізо” [6] та інших. Так, Є. Маланюк у листі від 1 липня 1925 р. назвав Зою “матір’ю” поеми “Варязька балада”, датованої 26-28 червня 1925 р. У листі назва твору не вказана, але зіставлення дат листів Маланюка до Зої, з яких зрозуміла й дата попередньої зустрічі, про котру мова у згаданому листі, не залишає сумніву в тому, що йдеться саме про цей твір. У листі читаємо: “Я ці дні не міг працювати над науками, але під час зустрічі з Вами у мене народилася поема і я написав її за два дня по Вашім відїзді¹, Ваша ласка запліднила душу і Ви – мати цієї поеми”. Цей твір Зоя наводить у спогадах про Є. Маланюка як присвячений їй [11, 24-25].

Серед переписаних Зоєю поезій іще дві датовані 28 червня 1925 р. (“Вечір” та “Хай темні ми, скалічені і грішні...”), дві без дати (“Був світ шумливий і широкий...” та “Вже день примружив вії. Тихне шум...”), але порівняння їхнього змісту й настрою з листом Маланюка від 24 червня 1925 р. дає підстави для висновку, що написані вони були або того самого дня, або невдовзі після описаної в листі зустрічі, яка, очевидно, визначила їхню подальшу долю.

Важливо порівнювати автографи Маланюка з переписаними Зоєю текстами, це іноді допомагає уточнити дати або обставини написання творів. Тексти зазвичай ідентичні, але документи відрізняються деякими деталями. Так, під автографом вірша “Ні. Не забудь святі родинні узи...” стоїть дата: 1925, присвята відсутня. А над цим самим текстом, переписаним рукою Зої, стоять ініціали “З. Р.”, тобто Зої Равич, дата: “1. VII 25”. Це уточнення дати важливе, бо засвідчує, що вірш з’явився за кілька днів до заручин, тобто в час, коли всі помисли Маланюка були спрямовані на його майбутнє родинне життя. У той самий день Маланюк написав Зої листа, у якому він аналізує власні почуття, ділиться з коханою сумнівами, чесно зізнається, що був час, коли йому думалося, що краще було б її забути, викреслити зі свого життя, остаточно стати кам’яним і мертвим. “Тепер, – пише він, – ні. Вірю в радість, в повноту, в сонце відродження”. До шлюбу він ставився дуже відповідально, у листі від 17 липня писав Зої: “Шлюб для мене не лише легальна близькість, а – святощі і таїнство. І було б смертельно-страшно, по незнанню, – оганьбить його”. Він у черговий раз освідчується Зої в коханні, пише, що йому аж страшно від щастя, яке дала вона йому, і водночас попереджає, що життя з ним не буде легким. “...Ви знаєте, що хрест взяв я воїна. І поки я є поетом, – я буду і воїном, себто революціонером. Спокою, рівноваги і лагоди в житті воїна бути не може. А живемо в добу вітрову, буряну – сини страшних літ, – наші хати ще довго будуть палатками походними.

Це все треба відчутти і усвідомити. Знати”. Він просить її все зважити, перш ніж ухвалити прийняти відповідальне рішення.

Під час заручин, які відбулися 5 липня 1925 р., Маланюк написав і присвятив нареченій вірш:

Ви сказали “для Вас”, “навік”
Ви сказали недавно: “Золотко”.
Пелюстки рожевих повік

¹ У цитатах збережено особливості авторського написання.

Трепотіли так ніжно-солодко.
Як повірити Вам, золота?
Як іржаве життя віродити?
Світлом ранку горить темнота
День встає, ярим сонцем одітий...

5.VII.25

Ресторан

Схоже, що це був експромт, написаний Маланюком і переписаний Зоєю прямо в ресторані. Автограф Маланюка – на вузенькому клаптику паперу. Ідентичний текст переписаний рукою Зої на більшому аркуші, посередині якого – маленька фотографія Зої, зверху над текстом праворуч рукою Маланюка написано й підкреслене слово Заручини. Під цим словом обведено рамочкою:

- 1) пиво
- 2) гоускі
- 3) цигарки

Під текстом ліворуч автографи. Праворуч рукою Маланюка:

Евген Маланюк

Ресторан

Зоя Равич

Grand Hôtel

(Нерозб.)

Poděbrady.

Як багато інформації дають нам ці деталі! З них дізнаємося і про дату та місце заручин, і про скромну товариську атмосферу цього дійства, на якому присутні лише двоє закоханих та один свідок. І в уяві постає столик у фешенебельному ресторані в чеському курортному містечку Подєбради, за столиком – троє молодих людей, перед ними – пляшка пива, цигарки й чеська випічка, і тут же пишеться й переписується вірш, яким так багато сказано... Цей твір Зоя ввела до згаданого збірника [11, 22].

Серед архівних документів збереглися ще два вірші, переписані її рукою. Один – із присвятою “Дружині”, датований 17 листопада 1925 р. – “Пишна, буйна, рубенсівська жінка...”, другий має присвяту “Моїй дружині”. Ці слова написані й підкреслені зліва над текстом вірша, навкіс, у центрі стоїть цифра V, що вказувало на те, що це – частина якоїсь поеми. Під текстом дата – “15. XI 1925”.

Цей текст перетворився на частину поеми “Поліття” у збірці “Земля й залізо” [6, 45] без присвяти, у кінці поеми стоїть дата – “15. 2. 25”. Очевидно, готуючи збірку до друку вже після розлучення із Зоєю, Маланюк зняв присвяту й поставив іншу дату, більш ранню, тобто до зустрічі з нею.

Не ввів він у цю збірку і згадані раніше ліричні вірші, присвячені Зої: “Був світ шумливий і широкий...”, “Вже день примружив вії. Тихне шум”, “Хай темні ми, скалічені і грішні...”, “Ні, не забудь святі родинні узи...”, “Пишна, буйна, рубенсівська жінка...”. Додавши написаний у Подєбрадах 7 грудня 1925 р. вірш “Майже обряд. Молитовно-поважно...”, який закінчується строфою: “Хай не Джоконда ти, не Клеопатра – / Прόста жінка землі: / Під історичним вітром – ватра / Не згасає у млі”, – Є. Маланюк об’єднав ці твори символічним заголовком “Перша весна” і ввів до збірки “Остання весна” [7, 58-61], яку укладав уже тоді, коли зустрівся із Зоєю після майже 30-літньої розлуки й вони відновили теплі, дружні стосунки. У цій публікації дати написання окремих віршів збережені, присвяти до окремих віршів зняті, натомість після заголовка циклу стоять ініціали З. Р., тобто Зої Равич.

Усі ці вірші, так само як і перші листи Маланюка до Зої, авторка цієї розвідки проаналізувала у статті “Муза і печаль Євгена Маланюка”, там подано й тексти листів [див.: 9]. Тож відсилаю читача до цієї публікації, а тут зверну увагу ще на кілька автографів поета.

Має зацікавити дослідників такий документ. На звичайному аркуші паперу олівцем рукою Маланюка написаний текст:

“Молитва Мами (13.VI)

Під Твою милость прибігаю
Богородице-Діво
Моліннь наших не призрі скорби
Но від бід збави нас
Єдино-чиста й Благословенна
Пресвята Богородице
(Помилуй)¹ нас.

3 лютого
1926 р.
Зоїчці”.

Над цим текстом у правому куті чорним чорнилом рукою Зої написано:

“Вірь в нашу долю: вона мусить принести нам щастя й спокій.

В день іменин своїй дружині дарить Зоя. 1926 р. 4 лютого. Подєбради”.

Із цих дат випливає, що в день іменин Є. Маланюка, який відзначали 3 лютого, вони взаємно подарували одне одному цю молитву.

Дата “13.VI” поряд із заголовком вимагає додаткового дослідження. Можливо, це дата їхньої першої зустрічі влітку 1925 р., про яку згадувала Зоя? Вона конкретної дати не називає, пише тільки, що вперше вони зустрілися влітку під час її приїзду з Праги, де дівчина навчалася, до Подєбрад. А перший відомий нам лист Маланюка до Зої датований 24 червня 1925 р. Він писав: “Ви – сонечком глянули крізь хмари мого сірого життя – а поїхали і сонечко – сховалося. Ви не можете собі уявити, як тяжко мені зараз – чотири стінки. Вечір. Самота”. Можливо, що дату першої зустрічі вони добре пам’ятали й саме вона зафіксована в “Молитві Мами”. Але це лише припущення.

Цікаво, що на зворотному боці аркуша, на якому записана “Молитва Мами”, рукою Маланюка олівцем українськими літерами, але в російській транскрипції записано такий текст:

“Ні шороха полночних далей,
Ні песен, што певала мать,
Ми нікогда не панімалі,
Тово, што стоіло поняты, –
І, сімвол горнево велічья
Как некій блаґостний завет, –
Високоє косноязыче
Тебе дарується, поет!
Н. Гумільов.”²

Цей документ – іще одне підтвердження того відомого факту, що Маланюк із глибоким пієтетом ставився до творчості й постаті російського поета й воїна Ніколая Гумільова. А “Молитва Мами” в контексті іменинного подарунка – доказ того, що Маланюк був людиною глибокої віри.

Останній за хронологією автограф вірша Маланюка першого періоду, що зберігся серед документів З. Плітас, може бути датований лютим 1929 р.

¹ Над цим словом написано: спаси.

² Є. Маланюк наводить вірш Гумільова “Восьмистишьє”, який був уперше надрукований у виданні: Вершини. – 1915. – № 25. – Май (із присвятою “В.К. Шелейко”). Увійшов до зб. “Колчан” (1916) (див.: [2, 240; 575]).

Хоча під ним стоїть дата – 1925, але його зміст говорить за те, що це дата не створення вірша, а вінчання його із Зоєю, яке відбулося 1925 р.; натомість вірш, як і сповнений болю й розчарування лист, датований 28 лютого 1929 р., написані були в той час, коли Маланюк зрозумів, що їхній шлюб розпався. Сталося це тоді, коли він, закінчивши гідротехнічний факультет Української господарської академії в Подєбрадах і не маючи надії влаштуватися в Чехії на роботу за фахом, у пошуках праці поїхав до Польщі, а Зоя залишилася, бо ще не завершила навчання.

Не говоритимемо тут про причини розриву, зауважмо лише, що ініціативу, очевидно, виявила Зоя, і Маланюк пережив почуття глибокого розчарування, образи, приниженої чоловічої гордості. Адже, як свідчить листування, він кохав свою дружину, високо ставив її моральні риси. У листі від 29 квітня 1926 р., який починається ніжним звертанням “Моя золотаєчка, моя дружинонько ясна, Зоюня!”, Маланюк дякує коханій дружині за те, що дарувала йому свою доброту й вогник серця, які пронесла крізь бруд життя “чистими і святими”, і просить: “Зоюньо, дружинонько моя, сестро моя земна! Заклинаю тебе: не зійти з тієї висоти, на якій поставив тебе”. Закликає її вчитися, бути лікарем із великої літери, бо то її покликання, нагадує своє попередження ще перед шлюбом, що в союзі з ним вона знайде не лише щастя, а й хрест. “Але це не мусить жахати тебе, – запевняє він, – а, навпаки, – нові сили додавати тобі, коли вже так сталося, так схотіла ти.”

Побачиш, як нам світло буде, як світло нам вже тепер, тільки треба це світло творити що хвилини нам самім”.

Очевидно, не вистачило обом їм уміння творити те світло, бо пізніше, зустрівшись майже через 30 років, вони дуже шкодуватимуть, що не зуміли зберегти сім’ю, і взаємно каятимуться у власних гріхах. Але то буде потім, а в мить розлучення Маланюк весь свій біль і розчарування виразив у таких рядках:

Ти стояла у білім завої.
Воском капали білі свічки.
Поруч станув поет і воїн,
Як рапіра стрункий і гнучкий.
Не побачила, не відчула,
Не своєю весною ясна:
Тільки Бог у церковній копулі –

Знав, чия на тобі весна!
Тільки Бог один знав і бачив
Чорну ніч твоєї душі,
Чом же знаком страшним не позначив,
Горла гнівом не задушив?

1925.

У згадуваних уже спогадах, опублікованих у збірнику, який присвячено 15-літтю від дня смерті Є. Маланюка, Зоя Плітас оприлюднила лише першу строфу... [11, 23].

Минуть роки після події, що породила цей вірш, і доля знову зведе їх на Американському континенті. У Зої позаду буде смерть чоловіка, з яким у мирі і злагоді вона прожила майже три десятиліття, у Маланюка – менший досвід сімейного життя з Богумілою Савицькою, з якою одружився 1930 р. й розлучився 1945 р. через вимушену еміграцію. Дружина й син залишилися в Чехії, а він із 1949 р. жив у Нью-Йорку, контакти з родиною підтримував епізодично через третіх осіб, хоч постійно вболівав за них і намагався допомогти, чим міг. Зоя після смерті чоловіка жила в родині своєї сестри Галі Янішевської в Торонто. Обоє почувалися самотніми. Крок до відновлення стосунків зробив Маланюк. Через три місяці після смерті Зоїного чоловіка, яка сталася 27 квітня 1958 р., він написав їй 30 липня такого листа:

“Мила Зоє!

Дуже хотів Вас тоді побачити в В. Brook¹, але якийсь справді фатум – перешкодив. Пишу, не знаючи навіть точної адреси. Але пишу, бо так мені підказує моя свідомість.

Все менше близьких людей на світі, все хутчіше летить час. Друзі й ровесники відходять без вороття. Добре було б хоч листами підтримувати звязок (бо ж самота бездонна). А якщо б Ви випадком були в N. Y., то прошу заздалегідь повідомити: був би дуже радий Вас зустріти.

Вибачте, що Вас цим листом може непотрібно турбую, і несвоечасно, але прошу його прийняти з такою щирістю й безпосередністю, як він написаний.

Цілую руку
Е. Маланюк”.

Зою, очевидно, прихильно зустріла цей його крок, бо листом від 16 серпня 1958 р. поет дякував їй за те, що обізвалася, цікавився, як довго вона перебуватиме в Торонто, бо сам він планував бути там наприкінці серпня, і писав: “...Дуже радий був би Вас побачити”. Із цього часу почалося їхнє листування й зустрічі або в Торонто, у родині Янішевських, де мешкала Зою, або у Нью-Йорку, куди вона час від часу приїжджала.

Листування їхнє було досить інтенсивним. Збереглося близько 500 листів Є. Маланюка до З. Плітас (як уже згадувалося, архів не до кінця описаний, тому остаточну цифру встановити складно). Усіх листів З. Плітас до Є. Маланюка, на жаль, немає в нашому розпорядженні, виявлено лише кілька, котрі вона або не відіслала з якихось причин, або залишила собі копію. Але можна висловити припущення, що вона написала листів не менше, бо майже кожний лист Маланюка починався з подяки їй за теплого листа, який був для нього великою моральною підтримкою.

Спілкування підсолодило обом їм самотність, вони пригадували свою молодість, усе краще, що було тоді в їхньому житті, і знову ніби молоділи. Уже після першої зустрічі Маланюк писав Зої 1 вересня 1958 р.: “Мила Зоє! Дякую Вам за ці дні, що провів їх справді в родині і що відчув себе молодшим на 30 літ”. За листами можна простежити, як розвивалися їхні стосунки, переростаючи з приятельських, дружніх, у ближчі, інтимні. Аналіз поезій, котрі вийшли в цей період із-під пера Маланюка, дає підстави для висновку, що ліричний струмінь у його творах останніх трьох збірок був викликаний не лише біографічними спогадами, як уважають деякі дослідники [4, 408], а й реальними тогочасними переживаннями.

Про відображення в листуванні Є. Маланюка із З. Плітас еволюції й характеру їхніх стосунків та відлуння їх у творчості поета докладно йшлося у згадуваній публікації у “Спадщині” [9, 388-420]. Тут звернімо увагу на деякі інші сюжети із життя Є. Маланюка, котрі дістали висвітлення в його посланнях, адже він ділився зі своєю адресаткою всім, що переживав, про що думав, що робив і що планував, із ким зустрічався тощо.

Чимало місця в епістолярії відведено темі видання роману Леоніда Мосендза “Останній пророк”. Мабуть, Зою у своєму листі висловила певну ідею із цього приводу, яку Маланюк цілком підтримав. 15 вересня 1958 р. він писав: “Щодо Мосендза – це прекрасна ідея. Найдешевше її можна зреалізувати так: якби якийсь часопис (напр. “Гомін”, але він – бандерівський!) почав друкувати “Пророка” в т. зв. підвалі (нижня частина газети), то тоді автоматично – по якімсь часі – одержалось би друк роману. Залишилось би зброшурувати – і

¹ В. Brook – Бавн Брук – український православний цвинтар у Нью-Джерсі (США), де похований Олександр Плітас.

книга готова". Але коли цей спосіб неможливий, тоді залишається нормальний друк, продовжував він, а це може коштувати приблизно 500-600 доларів чи навіть більше – залежно від обсягу роману. Маланюк уважав, що за цю справу має взятися якийсь видавництво або й окрема людина, "бо "колегіально" такі речі, коли й роблять, то дуже невдало і страшенно довго".

У цьому ж листі він зафіксував цікаві спогади про стосунки з Л. Мосендзом і про свою оцінку його особистості та творчості. "Особисто з Леонідом у мене сталося нещастя", – писав він. Із якоїсь незалежної від Маланюка причини кореспондент "не стрівся з ним, коли прилетів був (по шлюбi) до Брна і він мене за це зненавидів аж... до смерті. Робив кілька разів спроби зустрінутися (один раз спеціально зупинився для цього в Братиславі), але він – не хотів мене бачити. Розуміється, це справи т. зв. особисті, отже до літератури не мають відношення: для мене Леонід – одна з найцінніших наших особистостей: чудовий інженер, прекрасний прозаїк і єдиний – в своїм роді – поет. Я недавно розшукав був його поезію (що її найбільше люблю – "*Contra* Кру-кру" і передрукував її у "Вістнику". Дуже ціную його "подебрадські" (Академічні) поезії, але ніде не можу дістати його книги ("Зодіак")".

Маланюк висловив свою готовність посприяти у виданні його роману, шкодував, що не може допомогти матеріально (у той час він не мав роботи), але зміг би відредагувати текст або написати вступне слово. Він також запропонував, якби вдалося знайти книжку Мосендза "Зодіак", організувати в Торонто за його участю вечір і так зібрати якісь кошти для видання роману.

Лист Маланюка від 24 вересня 1958 р. теж переважно присвячений цій темі: "Щодо Мосендза і видання: 1) Я одержав повідомлення з Фонду (в Торонті), 2) телефонував п. Леб[еде]ві: він трохи здивований, що про факт посідання ним рукопису – ніде не згадано (NB: треба уникати всяких непотрібних "квасів" поміж нашими людьми); він же сказав, що матеріальна сторона видання (принаймні I част[ини]) "Пророка" – не становить перешкоди, 3) довідався, що в N. Y. буде також вечір Леоніда – не знаю лише дати, але теж, певно, в жовтні. Мій висновок: а) робити спільно з людьми доброї волі, б) не покладатися на засідання, комітети, т[ак] зв[ане] громадянство, в) не жебрати грошей, а оголосити передплату (напр[иклад] \$3) і г) зробити вечір. Чи в тім "Фонді" є люди працездатні, т[обто] зн[ачить] такі, що можуть довести діло до кінця, то значить – до видання, принаймні, I част[ини] роману? Бо скільки ж то разів вже щось починали!.. Ви не здивуєтесь таким думкам, бо й самі знаєте, що скептицизм цей має підстави в нашій многолітній досвіді".

Ще в кількох листах обговорювали вони питання про підготовку до друку роману Мосендза. Адже Зоя Плітас входила до складу Ділового комітету для видання творів Леоніда Мосендза в Торонто [10, II], її споминами про Мосендза скористався Богдан Кравців під час написання передмови до роману [10, 445], тож вона, очевидно, дбала про те, щоб Маланюк здійснив його редакцію. Поет у листах від 8 і 14 листопада 1958 р. повідомляв, що рукопис і машинопис "Останнього пророка" він одержав, але дуже зайнятий пошуком роботи й не може зосередитися на читанні твору. А 18 листопада він знову писав, що у зв'язку з пошуком роботи й підготовкою до іспитів він "поки що дуже мало зробив з рукописом (+ машинопис) Мосендза. Бо, коли то все робити ретельно, то на те потрібно 1½ – 2 тижні × 8 годинної праці". Він же тоді стільки часу не мав і звернув увагу на те, що почерк у Мосендза дуже чіткий, каліграфічний і переписано дуже добре, тому звірення текстів майже технічна, а не редакторська справа.

А 24 листопада, очевидно, після прочитання твору, Маланюк писав про “Останнього пророка”, що це “монументальний роман в трохи старовиннім стилі (дуже широкі описи), але, як все, що робив Мосендз, дуже солідний і вартісний”.

Він був стурбований тим, що видання роману затягувалось. 29 вересня 1958 р. писав: “Не зовсім ясно собі уявляю справу з виданням Мосендза. Оскільки орієнтуюся, рукопис є власність (чи знаходиться в руках) п. Лебеда, людини, яка має можливість видання... Але наші суспільні відносини є такі темні, що все “темно і непонятно”. 25 грудня 1958 р. повідомляв: “Завтра (26) о год. 8 буде вечір Мосендза, де прийдеться прочитати... те саме...”

Якась дивна таємниця огортає той рукопис, тих властителів, ту “боротьбу” навколо нього, той шум... Нічого не розберу”.

У листі від 17 лютого 1959 р. знову звучить занепокоєння, що “з тим виданням робиться якась істинно-українська містика, в якій я нічого зрозуміти не можу. Аджеж 1) гроші є 2) рукопис є. Що іще треба? “Редагування” – це абсурд, бо Мосендз того не потребує...” Він висловлює побоювання, що там є якісь Іван Іванович й Іван Никифорович і вони сваряться, “а я боюся земляцьких сварок...”. Маланюк просить Зою переконати вповноважених осіб, щоб “комітет (чи хто там) чимскорше друкували, найліпше за передплатою”. Він наголошує на тому, що 1000 доларів – то великі гроші, “і в руках доброго видавця це вже основний капітал для всього видання”.

У листах Маланюка зустрічаємо чимало відвертих думок також про творчість інших письменників. У той час, коли точилося багато розмов довкола роману Б. Пастернака “Доктор Живаго”, мабуть, відповідаючи на Зоїне запитання стосовно його оцінки твору, він писав 5 листопада 1958 р., що про це можна прочитати в останньому “Вістнику”, “але прийшлося дещо викреслити, щоб не дражнити собак. Роман п[ана] П[астернака] – слабуватий, це, властиво, щоденник. Поет з нього середній, він навіть не поет, але дуже добрий літерат”.

Натомість високо цінував творчість Віри Вовк. 28 січня 1959 р. він писав: “Віру Вовк бачив, розмовляли, були у Бутовича з нею. Вона – є справжній письменник...” Він радить Зої дістати і прочитати її “Духів і Дервішів”, “бо то варто”. В іншому листі повідомляв, що Віра Вовк прислала йому Антологію португальською мовою, і захоплено зауважував: “невтомна дівчина!” (21 травня 1959 р.).

У цьому ж листі він писав, що вийшов новий роман Уласа Самчука. Очевидно, ішлося про присвячений боротьбі УПА на Волині роман “Чого не гоїть вогонь”. “Читається дуже живо, – зауважував Маланюк, – але лаять будуть”.

Маланюк уважно стежив за творчістю письменників в Україні, високо цінував М. Стельмаха, Л. Костенко, О. Довженка, його “Зачаровану Десну” читав на своїх творчих вечорах (лист від 17 березня 1960 р.), любив М. Рильського, із сумом зустрів звістку про його смерть. 29 липня 1964 р. писав: “...Мушу переписувати статтю про М. Рильського; Ви вже, певно, знаєте, що – 24. VII в Голосієві п/Києвом – він, бідний, помер, не доживши 70-ти. (Рак)”.

У листах Маланюка відображена важлива інформація про його ставлення до літературного життя в еміграції і, ширше, – загалом до українських еміграційних кіл. Б. Бойчук відзначав той факт, що Є. Маланюк ставився вкрай негативно до об’єднання українських письменників “Слово”, але причин не пояснював [1, 392]. Епістоли допомагають дещо зрозуміти. Зокрема, 1 листопада 1958 р. Є. Маланюк повідомляв свою адресатку: “Тут почався “сезон” – вечори, виступи, дискусії... але все це досить нудне”. Писав, що також планують з’їзд письменників, і зауважував: “Жах!” А 23 січня 1959 р. писав: “На тім літ[ературному] з’їзді не був, бо не хотів: мене то не бавить, а чогось корисного

з того не вийде, бо вийти не може. Для літератури – треба кожному працювати, а не галасувати чи робити паради. Я місцевих літератів не можу вблагати, щоб раз на 1-2-3 місяці зійшлися обмінятися думками при чаю чи при вині, – вони цього просто не можуть зрозуміти, бідолахи. А різні інсценізації “зїздів” – то вони роблять”.

Його дуже турбувало те, що українська еміграція політично не згуртована, не виявляє активності. 3 грудня 1958 р. він писав: “Головне, що загальна політ[ична] ситуація – важка. І тому жадних перспектив – і морально, і матеріально. А земляки нічого не роблять такого, щоб, принаймні, частинно врятувати “політичн[ий] сенс еміґрації – жадного орґану преси, жадного журналу. Лише самі “равти”, “академії”, “трапези” і т. п. Сумно”. У листі від 10 листопада 1960 р. він знову повертається до цієї думки: “Єдине, що турбує, брак часу (й енергії) для того, що є найважливіше, ц[е]б[т]о національної мислі, якої вже ніде немає. Це добре, що є вишивані вечорниці, імпрези, хори й танки, але ціла преса – пустеля. А за нас – ніхто думати не буде, і, коли гряне якийсь грім, то будемо знову скакати від старої печі, а при тім, в повній темноті.

Вибачте, що Вам про це пишу, але ми з Вами, вже своїм віком і досвідом можемо це розуміти. Решта – або завмерла, або живе інерційно.

Був би щасливий, аби удалося щось Мироненкові чи Самчуківі, або й обом – зараз”.

Обурювали Маланюка й постійні чвари, плітки, брак елементарної культури й етики у стосунках серед українських емігрантів. 20 вересня 1961 р. він писав, що українська громада у Клівленді без узгодження з ним надрукувала, що він буде “мати слово навіть на готову (ними вигадану!) тему...”, і прокоментував: “Це не громада, а африканська джунґля”.

Висловлене в листах до Зої Плітас розчарування українським еміграційним середовищем після Другої світової війни не було випадковим, нав'язаним якимсь тимчасовим настроєм; воно мало глибоке коріння, про що свідчить його лист до Андрія Мельника від 9 березня 1957 р., надісланий у відповідь на привітання поета із 60-літтям. Згадавши спільну бойову молодість, коли 1919 р. Є. Маланюк – сотник Армії УНР – служив ад'ютантом помічника начальника Штабу Дієвої Армії УНР Василя Тютюнника, у той час як А. Мельник був начальником Штабу Дієвої Армії, поет писав: “Спостерігаєш цю “нову” добу і все віриш, що ось це вже її найглибше “дно”, але бачиш і відчуваєш, що те дно ще не є, на жаль, найнижчим...”

Ну, та Ви це відчуваєте, певно, ще гостріше, ніж я. Все менше стає нас. Де ті люди, що творили нашу історію? Де ті, мов викуті з одного шматка шляхетного металю? Коли і при яких умовах зродить їх наново Батьківщина?” [12, 478-479].

Іноколи висловлював Маланюк свою думку і про політичну ситуацію у світі, зокрема в Європі. У листі від 10 листопада 1960 р. читаємо: “Питаєте, чи голосував я. Ні, на жаль, бо забув був зареєструватися в свій час. Хоч думаю, що мій голос мало змінив би, хоч пан К[еннеді] переміг лише всього ½ %. Боюсь, що будуть експерименти і все в тім-же дусі й напрямку. Треба передбачати стабілізацію світового положення. Але наша справа зв'язана з старим континентом, бо ми є частиною його. Від відродження Європи й її культури – залежатиме для нас багато. Треба молитися, щоб де-Голлю Бог дав довшого життя й невичерпної енергії”.

З листів дізнаємося і про естетичні смаки Маланюка. Пропонуючи організувати в Торонто вечір, присвячений Мосендзові, на якому можна б зібрати кошти для видання його роману, він писав про своє бачення програми вечора: “музика, читання, але не співи, тим більше хоріві” (15 вересня 1958 р.). Поет ділився

із Зоєю враженнями від концертів, вистав і лекцій, які відвідував. 28 жовтня 1958 р. зізнавався: “Був тут концерт Е. Зарицького. Я сподівався більшого”. “Був на одній лекції Самчука – дуже добре говорив. Публіки було багато” (24 листопада 1958 р.).

Особливе місце в житті Маланюка посідала музика. Він уважав, що саме музика може найкраще передати людські емоції, і про це не раз писав у листах. Уже в одному з перших послань до Зої, написаному 1 липня 1925 р., невдовзі після їхнього знайомства, він освідчується їй у коханні й закінчує його словами: “Золота, золота Заїнька, соняшна дівчина – ах – немає слів. Тільки музика в душі”.

І от тепер, коли вони знову зустрілися в Торонто, а потім Зоя, очевидно, уперше, відвідала його в Нью-Йорку, він, провівши її на вокзал, під враженням від зустрічі (бо писав того самого дня, 20 жовтня 1958 р.: “В кімнаті щось залишилося від Вашої візити – якийсь такий новий складник”), увімкнув улюблену мелодію. “Тепер (8-30 веч[ора]), – пише він, – слухаю скрипковий концерт Бетговена (він єдиний в спадщині композитора), який дуже люблю і який в моїм житті – теж ціла особлива глава. Я мав колись молодого приятеля-скрипаля (тепер – він знаменитість – “по той бік”) і він оповідав мені колись про свій сон: іде він стежкою поміж високим житом і збіжжа саме грає цей концерт...”

16 січня 1960 р. повідомляв, що “З. II (отже на мої іменини) В. Мальцужинський буде грати концерт в Carnegie Hall. Коли матиму технічну змогу, то обов’язково піду”. Він уважав, що цей піаніст найліпше відтворює Шопена, що чужинець ніколи не зможе так зробити, “бо Шопен – дуже польський компоніст, не менш ніж Сметана чи Лисенко – для своїх народів”.

В одному з листів, висловлюючи побажання щодо організації вечора за його участю, поет писав, що стосовно того, які його вірші читати, він знімає із себе всяку відповідальність, “але музику – дуже¹ просив би... щось з того: Гріг (Пеер Гінт); Шуберт (Недокінч[ена симфонія]); Бетговен (Еґмонт)”.

Богдан Бойчук у дещо іронічному тоні писав: “Перед кожним читанням своїх віршів, наприклад, йому мусіли грати якусь симфонію Бетховена, і він сидів замислено на сцені – і з напливом надхнення прямо ріс на очах публіки” [1, 387]. Не заперечуючи наведеної думки про деяку схильність Є. Маланюка до пози, усе ж зазначимо, що любов його до музики була досить глибокою, а не лише “на показ”, і листування свідчить про це переконливо. Воно може бути важливим джерелом для дослідження теми “Музика в житті та творчості Маланюка”, яке, вважаю, на часі.

Якщо говорити про відображення в листах світогляду поета, то варто згадати про його релігійність. Маланюк наголошував: “...Я не вірю в матеріалізм і знаю, що дух – все” (17 лютого 1959 р.). Вірив у силу молитви, дякував Зої, що молилася за нього. Лист від 5 листопада 1958 р. закінчує словами: “Ну, дай Вам, Боже, всього доброго. Та не забувайте в молитвах”. “А за молитви – спасибі – і посылайте їх Богові надалі” (15 лютого 1968 р.). Щоразу писав Зої, коли бував у церкві або збирався її відвідати. 12 квітня 1959 р. писав: “Спробую піти до Сповіді в ближчу суботу (якщо ніщо “мірське” не перешкодить)”. “Вчора був у церкві...” (3 лютого 1966 р.). Завжди відзначав релігійні свята. В одному з листів читаємо: “Завтра – Щедрик. Постараюся бути в церкві хоч на вечірні. А Ви помолитесь в неділю напевно, як і я молюся (щодня)”. 14 січня 1966 р. вітав: “Мила Зоїчко, з Новим Роком!

Прийшов до хати (купив де-що, учениця дала мені бабку й пундика).

¹ Слово підкреслено чотири рази.

Трохи помолився. Згадав Діда, як він кури в ладаном в кімнатах і в хлівах... А оце прийшов Микола Сороколіт (40-літ, як пише Мухин). Ми випили по чарці-другій”.

Листи – унікальне джерело, у якому дістала відображення самооцінка Маланюка. 1959 року, після виходу збірки “Остання весна”, він писав, що переживає період гострої ненависті до книжки “(це так завше буває після друку) і все мені видається нездарним і безсилим. На жаль, боюсь, що недалеко від правди, бо останні речі, може й “класичні”, але немає в них електрики й магії слова”.

А в листі від 5 травня 1960 р. читаємо: “У мене багато турбот, нервів і т. п. А, головне, мучить мене, що маю такий паскудний характер, без волі, без “так” і “ні” – і совість болить, що причиняю таким добрим людям, як Ви, прикрости, зайві ускладнення і т. п., ну й собі – теж пізні докори, нечисту совість, відразу до самого себе... Знаю, що треба на все дивитись просто і не робити різних перечулених додатків, але – таким вже мене природа створила, певно, на ціле життя”.

З листів Маланюка до Зої Плітас дізнаємося про його творчі плани та їхню реалізацію. Поет регулярно повідомляв їй, над чим працював у той чи той час, у яких містах і перед якими аудиторіями виступав або планував виступати, ділився враженнями від зустрічей зі слухачами. Зокрема, детально інформував про хід роботи над збіркою “Остання весна”. 5 листопада 1958 р. писав: “Книжку (віршів) складено. Книжку статей ще не зовсім, бо з друком досить неясно”. 14 листопада знову повідомляв: “Я книжку (віршів) вже скінчив монтувати. Уф! Друк почнеться або кінцем грудня, або початком січня. Що до книжки статей, – то, наразі відкладаю...” Уважав, що “з поезією треба вже скінчити, інакше буде так, якби старичок залицявся до підлітка...”

Друк збірки почався в січні. “Я тепер чатую над процесом друку “Ост[анньої] Весни” – сьогодні була коректа...” (28 січня 1959 р.). Видавці поспішали випустити книжку до 1 лютого (очевидно, щоб устигнути до дня народження автора). Але так не вийшло, і 3 лютого 1959 р. Маланюк повідомляв Зої, що книга віршів виходить через 4-5 днів і що він змушений був учора (у свій день народження) “від 9-ї ранку до 7-30 увечері прокоптити у друкарні”, хоча із друкарськими помилками “існує своя містика (“друкарський чортик”)", і він уболівав, чи вдасться все виправити, бо одна пара очей, та ще й авторських, не гарантує високого рівня друку.

Сповідав він Зою і про час виходу збірки “Серпень”, у якій “буде більш, ніж припускаєте, “Ваших” віршів” (31 січня 1964 р.), про те, що працюватиме над прилаштуванням другого тому “Книги спостережень” (15 вересня 1964 р.). А 29 жовтня 1965 р. писав: “Сьогодні Вам послав невеличку книжечку французьких перекладів “з мене”, то їх зробили дві панни-українки-парижанки. Спасибі їм”.

За листами Маланюка можна простежити, як він готувався до своїх виступів (відчитів), які теми його особливо хвилювали, якою інтенсивною часом була його творча праця. 28 січня 1959 р. писав: “Зараз сижу над відчитом про малоросійство (буде 8. II.)”, 1 лютого знову повідомляв: “8. II. буде моя велика доповідь на зїзді (“чотири свободи України”). Оце тільки що докінчив її, вона багато взяла енергії й часу, але мушу то зробити, бо за мене ніхто не зробить (“малоросійства”)

З листів бачимо, як відповідально ставився Маланюк до підготовки доповіді про гетьмана Івана Мазепу. 23 жовтня 1959 р. нарікав: “Досі не маю офіційного запрошення до Клубу і дати. Отже ще не сідав за Мазепу. А треба обійти всі банальності і дати якийсь інший погляд. Отже – десь витягати джерела, яких, власне, немає”. Та вже через три тижні, 15 листопада, повідомляв: “Мазепа

майже закінчений, розрісся і, певно, то буде окрема брошура, отже прийдеться ще пошліфувати". 17 березня 1960 р. не без задоволення сповіщав: "Лекція ("Мазепа") в Трентоні пройшла винятково добре. Це глуха закутина, але люде є. Люде наші на загал ліпші від т. зв. інтелігенції. І я завжди люблю спіткатися з т. зв. звичайними людьми".

Як приклад інтенсивності праці Маланюка можна навести уривки з його листів за грудень 1959 р. Щойно в листопаді завершив він велику розвідку, присвячену Мазепі, а 7 грудня писав: "Багато працював для "Вістн[ика]" – аж 3 статті – і трохи вимотався". 12 грудня: "А сьогодні мав лекцію в Народ[ному] Унів[ерсите]ті в Ньюарку. А в N. Y., якщо буде, то хіба за тиждень. А в січні може бути "турне", але це дуже туманно". 5 грудня 1959 р. повідомляв, що, можливо, 19 грудня матиме відчит у Буффало.

З листів бачимо, що Маланюк не обмежував свої виступи традиційними лекціями, а дбав про те, щоб урізноманітнити їхні форми, зацікавити слухачів. У листі від 14 січня 1966 р. він пропонував Зої, щоб на Великдень якась жіноча організація зорганізувала вечір під назвою "Живий Альманах (поезії) + музика". "Я б усе виконав". Цей вечір, на його думку, міг мати такий план: "1) коротка сільветка + 2) читання віршів поетів 20-х аж до 30 рр. Їх було б 7-10 авторів". "Колись я робив таку імпрезу у Варшаві і дуже була змістовна. Це був би такий перегляд тієї доби нашої поезії".

Листи Маланюка – це своєрідна хроніка його повсякденного життя. Жодне інше джерело не може дати дослідникові такого багатого матеріалу із цієї теми, бо саме в листах до найближчої для нього в той час людини поет фіксував усе, чим жив, що його турбувало.

Багато місця в листах до Зої Плітас відведено темі пошуку роботи, чим він переймався в той час, коли відновилося їхнє спілкування. 9 вересня 1958 р. писав, що думає про шукання праці, реєстрування в "безробітнім" уряді, лекції мови тощо. Але надії на те, що швидко вдасться знайти роботу, були дуже малі, треба було це робити щоденно. 24 вересня 1958 р. Маланюк повідомляв Зої: "Щодо справ особистих: шукаю (працю) вже досить енергічно. Отже так: "і хочеться, і колеться...". Бо якби я дістав, тоді починається моя в'язниця знову, бо вільні будуть лише week'end'и. Але щоб легко знайти працю – на таке не виглядає". Про пошук роботи йшлося майже в кожному його тогочасному листі.

З'явилася надія отримати "сталу посаду", але треба було скласти іспити, що вимагало від Маланюка великого напруження сил ("іспити... в мої... 61 рік, зубрьожки...") (14 листопада 1958 р.). Та все ж він пішов на це й 18 листопада 1958 р. звітував: "...Я обкладений книжками і зубрю так, як, здається, ще не зубрив, навіть в Подєбрадах..". 24 листопада повідомляв, що дуже повільно йде його підготовка до іспиту – "просто з рук валиться. Але мушу, мушу, мушу, бо це, здається, єдиний тепер шанс". А в листі від 27 листопада читаємо: "Я обкладений книжками і – ще більше – турботою та нервами. Це буде, певно, 3. XII, а, як вспію, то й 1. XII". Але той іспит переносили ще не раз, і 21 грудня Маланюк знову писав: "Іспит з 17. XII знову перенесено, на разі, на 23. XII. Отже, я вже втретє переживаю величезне напруження й майже заламання. Виглядає, просто на знущання. Я дуже сумніваюся, чи й 23. XII то відбудеться, але мушу знову "пружитися"...". 25 грудня писав, що 23 грудня на екзаменах він "урочисто провалився", "було 100 питань, з них відповів на 50, а треба на 70".

І в наступних листах знову: "На жаль, з працею зле" (18 лютого 1959 р.).

Нарешті в листі від 25 лютого 1959 р. читаємо: "Отже – певно Вашими молитвами – сталося так, що правдоподібно, від понеділка 2. III вже почну свою категоргу – ц[еб]-т[о] працю. Досить дешево найнявся, але не вмію торгуватися.

А тепер моліться, щоб я “зарекомендувався”, як “незаступний”, і протримався там хочби ½ року”. Він радіє з того, що тепер зможе допомагати своїй родині.

Але робота його дуже втомлювала. 3 березня 1959 р. зізнавався: “Ось лише третій день, а я так змучений, якби це було вже 3 місяці... Ох, літа, літа...”. Та вже 1 квітня повідомляв: “Вчора 31. III. я стратив працю. І не знаю, чи радіти, чи сумувати. Мене дуже змучила нервовість під час праці (такі були обставини, начальство)...” І він знову почав шукати роботу, хоч розумів, що “з працею – для мого віку! – кресляра! – дуже безперспективно тепер” (8 травня 1959 р.). 13 травня писав: “Праці не маю, але “не журюсь”, хоч і “скриплю серцем”.

З листа від 15 червня 1959 р. довідуємося, що в той час він мав роботу, яка його дуже втомлювала. Він пояснював Зої, що не має часу написати їй хоч кілька рядків. “Отже, не дивуйтесь, бо втомлююся так, що справді вже немає сили (й часу!) присісти хоч на кілька хвилин до столу”. А 21 червня 1959 р. знову писав, що після роботи він просто “падав на ліжку”, праця разом із дорогою забирала 15 годин, а сидіння за столом – “до 7-30 щодня”.

Через якийсь час він і цю роботу змушений був залишити і знову перебував у пошуках. Таке чергування роботи й безробіття було постійним, тема ця трапляється в листах і наступних років.

Докладно інформував Маланюк Зою і про свій стан здоров’я. Так, 24 жовтня 1958 р. писав: “Сьогодні у мене ґрипа (якась “шлункова”) плюс палець ноги. І тому настрої похоронний”. 28 жовтня знову пише: “Я від суботи – в глибокій ґрипі: відкрив сезон... Дуже слабо себе почуваю, але лежу й кормлюся медикаментами. Сьогодні вже ліпше почуваюся”. “Мені вже ліпше – вчора виходив. І сьогодні вихожу...” (30 жовтня 1958 р.). Після хвороби у грудні 1960 р. повідомляв: “Отже взавтра стартую – по 2-х тижнях перерви – на працю. Ніби все вже впорядку, лише грудна клітка (нижній пас ребер) – ще болить, але голова вже тримається на хребті б[ільш]м[енш] міцно (13 грудня 1960 р.).

Часто скаржився на те, що дуже втомлюється й багато спить. “А я все хочу спати – аж страшно й, навіть, соромно, – писав в одному з листів. – Можу спати 15 годин підряд. Так можна дійти й до летаргії, чого, до речі, дуже боялися два великі земляки: Микола Гоголь і Вячеслав Липинський (Матюшенко оповідав, що виконуючи заповіт Липинського, він проколов серце вже небіжчика)” (29 грудня 1960 р.).

Його постійно турбувала хвороба серця. 29 жовтня 1963 р. писав: “У мене теж не весело: досить “ослаблене” серце, беру digitalis (ліки від серцевої недостатності. – Н. М.), на лекцію до Філадельфії їхав зі страхом, бо серце грало вальса (раз-два-три і павза...). Навіть лекцію мусів не докінчити, хоч говорив повну годину”. “Що робити, час бере своє, вік нагадує про себе щодня”.

Час від часу Маланюк потрапляв до шпиталю і звідти слав Зої докладні “звіти” про перебіг хвороби й лікування.

Трапляється в листах Маланюка й деяка інформація про його побутові умови. Так, 28 червня 1960 р. писав: “Мила Зоїчко! Дякую за листа і молитви. Яко-тако перенісся до нового мешкання – ще зовсім пуста, але свідомість, що ніхто над тобою не чигає і ніхто коло тебе – не “пахне” часником і брудом”. Дає їй нову адресу.

Чимало писав Маланюк і про інші свої побутові клопоти, такі, наприклад, як пересилка родині посилок (пачок), про що зазвичай просив Зою, візити сина, невістки та онука й деякі інші.

З листів Маланюка також дізнаємося, коли й де він відпочивав, а з листівок, надісланих із Європи під час подорожі із сином Богданом 1967 р., можна скласти детальний маршрут тієї мандрівки, дізнатися, з ким там зустрічався (Мухин, Чижевський), які мав враження.

Важлива інформація міститься в листах і про коло спілкування Маланюка як під час перебування його в Чехословаччині, так і в післявоєнний період, про його ставлення до окремих осіб. Часто й дуже тепло згадував він Євгена Чикаленка, цитував його вислови. А 21 травня 1959 р. писав: “Страшно хочу згадати Е. Чикаленка і сплатити йому борг – це ж якраз 30 літ з дня смерті. Але часу обмаль”. У листі від 20 вересня 1961 р. він радить Зої, які мали бути її спогади про Є. Чикаленка (очевидно, та готувалася виступати у пресі або на якомусь заході, присвяченому 100-річчю від дня його народження). Він радить дати “дійсно спогади” і фіксує основні тези: “1) образ його, постава, усмішка, спосіб говоріння; 2) зупиніться також на дружині...; 3) згадайте, хто бував...”; “4) читання Е. Х. листів до нього Липинського, Єфремова, сина (з Києва), а, головне, того селянина, що був колись у нього службовцем в полт[авському] маєтку; 5) їх помешкання в Подебрадах, спосіб життя, їжа (як угощали оселедцем + картопля в мундирах) і як Е. Х. все казав: “жив-здоров, в Подебрадах рай знайшов”; 6) хвороба дружини, смерть; 7) хвороба Е. Х....”

Він ще раз наголошує, щоб не додавала вона ладану й похмурості, офіційності і стертих слів. “Дайте: теплó спогадів, живої пам’яті цього цікавого чоловіка, живої його людської постаті, а не статуї чи “діяча”.

Часто з любов’ю згадував Маланюк свого подебрадського товариша Михайла Мухина, з яким регулярно листувався. 6 листопада 1960 р. повідомляв: “Дістав листа від Мухина, дуже стурбованого й дуже милого й навіть якогось молодого (так нагадало Мухина з Подебрад)”. А в іншому листі читаємо: “Сьогодні ж маю листа від Мухінзона. Лист витримано в іронічно-саркастичному тоні, як часом бувало у Мішеля” (12 грудня 1960 р.).

З товаришами студентських років Маланюк час від часу зустрічався і в Нью-Йорку, відбувалося це зазвичай у родині інженера Петра Шоха. 25 грудня 1958 р. писав, що в Шохів відзначали Святий Вечір, “було нас 4-х – самі подебради...”. Часто спілкувався також із відомим ученим-хіміком Миколою Зайцевим, із яким був знайомий ще з Подебрад, та його дружиною Варварою.

Теплі стосунки пов’язували Маланюка із сином Юрія Клена Вольфгангом Бурггардтом, якого він ласкаво називав Вольфіком, та його родиною, що мешкала в Торонто. Майже в кожному листі він просив Зою передавати їм вітання.

У колі спілкування Маланюка були також письменники Леонід Полтава, Богдан Бойчук, Богдан Рубчак, Улас Самчук, художники – Микола Бутович, у котрого він гостював, бо той мешкав “на провінції” і там є повітря (лист від 30 жовтня 1958 р.), Людмила Морозова, що іноді влаштовувала “старорежимні” прийняття, на яких Маланюк зустрічався із цікавими людьми (9 травня 1959 р.), Петро Холодний, котрий оформляв обкладинку до його збірки; скульптор Леонід Молодожанин, що бував у нього вдома, “привіз банку меду з Вінніпег’у. Добра людина й першорядний майстер різьби” (29 жовтня 1965 р.); відомий діяч ОУН Олег Штуль-Жданович; земляк Олександр Семененко – правник, родом із Єлисаветграда; інженер Іван Янішевський і його дружина Ганна, лікарка, та їхня родина й інші.

Обсяг статті не дає змоги всебічно розкрити весь інформаційний потенціал листів Є. Маланюка до З. Плітас. Тут коротко окреслено лише деякі сюжети, що в них присутні. Але й із цього можна зробити висновок, що розглянуті листи містять надзвичайно важливу інформацію як про особисте життя автора в 1925 – 1929 та в 1958 – 1968 рр., його стосунки з першою дружиною і вплив їх на поетичну творчість, так і про деякі творчі плани кореспондента і їх реалізацію, про ставлення до політичних подій та українських еміграційних кіл, про оцінку доробку письменників, які були в його полі зору, про настрої й

переживання, стан здоров'я, побут, коло спілкування тощо. Усе це – унікальна інформація, яка дає змогу уточнити деякі факти його біографії. Наприклад, довідка про Маланюка, уміщена у Вікіпедії, твердить: “У 1962 році письменник ризикнув відвідати соціалістичну Польщу. Це було його останнє побачення з Варшавою, з багатьма спогадами про минуле. Зустрівся Є. Маланюк і з колишньою дружиною Богумілою, яка була щаслива його бачити. Ці дні, проведені недалеко від України, близької і водночас недоступної, не були “отруєні” навіть діями таємної поліції. Однак, це лише одна з версій. За іншою версією, поет не мав можливості побачитися з дружиною, через небезпеку бути схопленим радянською розвідкою. Невідомі йому люди з польської таємної поліції допомогли Євгенові врятуватися” [див.: 8].

Тут варто зауважити, що міф про “дві версії” спростував іще Л. Куценко. Посилаючись на розповідь Маланюкового сина Богдана, він писав, що зустріч Маланюка із дружиною відбулася у Варшаві восени 1960 р. [5, 97]. Лист Є. Маланюка до З. Плітас від 2 серпня 1960 р. дає підстави твердити, що ця подія сталася в серпні 1960 р., бо він писав, що має відлетіти з Нью-Йорка 5. VIII, “повернутися маю (і мушу) перед 1. IX, бо інакше були б неприємности на праці...”

Повернувшись до Нью-Йорка, Є. Маланюк у листі до Зої від 29 грудня 1960 р. повідомляв: “З дружиною ми зустрілися так, якби вчора бачилися”.

Звернення до листів допомагає уточнити не лише цей, а й деякі інші факти біографії поета. Згадана стаття у Вікіпедії інформує: “У червні 1949 року поет переїжджає до США, поселяється на околиці Нью-Йорка: спершу працює фізично, потім – в проекторному бюро, де й трудився до виходу на пенсію в 1962 р.” [див.: 8].

Знайомство із цитованими тут листами (а їх набагато більше) переконує, що з роботою в нього не все було так просто.

Листування дає багатий, унікальний, відсутній в інших джерелах матеріал для відтворення просопографічного портрета Маланюка не лише як визначного поета й публіциста, а і як людини складної долі, непростого характеру, зі своїми чеснотами й вадами, захопленнями і стражданнями, тобто створити портрет, про який він писав Зої стосовно Чикаленка: щоб був це портрет “живої його людської постаті, а не статуї чи “діяча”. Такий просопографічний портрет Є. Маланюка, безумовно, допоможуть реконструювати розглянуті тут листи.

Отже, актуальним залишається питання про передачу до Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України від Українсько-канадського документально-дослідницького центру в Торонто листів Є. Маланюка, щоб вони якомога швидше були оприлюднені і стали доступними як для дослідників життя і творчості поета, так і для зацікавлених читачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бойчук Б.* Відбронзований портрет Євгена Маланюка // *Маланюк Є.* Земна мадонна: Вибране. – [Братислава, Пряшов, Лондон]: Словацьке педагогічне товариство в Братиславі, відділ української літератури в Пряшові, Фондація ім. Олега Ольжича у Лондоні, 1991. – С. 387-393.
2. *Гумилев Н.* Стихотворения и поэмы / Вступ. ст. А. И. Павловского. Биограф. очерк В. В. Карпова. Состав. и прим. М. Д. Эльзона. – М.: Сов. писатель, 1988. – С. 240; примеч. – С. 575.
3. *Євген Маланюк.* В 15-річчя від дня смерті / Упоряд. Оксана Керч. – Філадельфія, 1983. – 119 с.
4. *Качуровський І.* До “реабілітації” Євгена Маланюка // *Маланюк Є.* Земна мадонна: Вибране. – [Братислава, Пряшов, Лондон]: Словацьке педагогічне товариство в Братиславі, відділ української літератури в Пряшові, Фондація ім. Олега Ольжича у Лондоні, 1991. – С. 406-410.
5. *Куценко Л.* Князь духу. Статті про життя і творчість Євгена Маланюка. – Кіровоград, 2003. – 183 с.
6. *Маланюк Е.* Земля і залізо. Третя книга віршів. – Париж: Вид-во “Тризуб”, 1930. – 63 с.
7. *Маланюк Е.* Остання весна. Поезії. – Нью-Йорк: Видання “Вісника”, 1959. – 102 с.
8. *Маланюк Євген* Филімонович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Маланюк_Євген_Филімонович.
9. *Миронець Н.* Муза і печаль Євгена Маланюка // *Спадщина: Літературне джерелознавство, текстологія* / Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – К.: Laurus, 2012. – Т. VII. – С. 388-420.

10. *Мосендз Л.* Останній пророк. – Видано Діловим комітетом для видання творів Л. Мосендза в Торонто, 1960. – 456 с.
11. *Плітас З.* Наша перша зустріч // *Євген Маланюк.* В 15-річчя від дня смерти / Упоряд. Оксана Керч. – Філадельфія, 1983. – С. 20-27.
12. *Черченко Ю.* Огляд документів фонду Андрія Мельника в Архіві ОУН у Києві // *Наукові записки.* Збірник праць молодих вчених та аспірантів / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. – К., 2010. – Т. 20. – С. 468-480.

Отримано 1 березня 2013 р.

м. Київ

